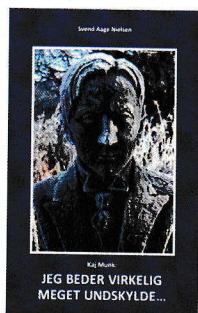

Boganmeldelse

Kaj Munk: "Jeg beder virkelig meget undskyld..."

Af Svend Aage
Nielsen.

299 kroner.

Aalborg
Universitetsforlag.

Af Peter Øhrstrøm.
Professor, dr. scient et lic. phil.,
Aalborg Universitet.

Denne bogs titel er et citat fra en artikel, som Munk skrev efter i juli 1941 i Århus at have set opførelsen af skuespillet *Pilatus*, som han havde skrevet i 1917. Med denne formulering beder Munk om undskyldning for, at hans "'Pilatus' slipper for billigt" i dramaet. I det hele taget lægger Svend Aage Nielsen i bogen stor vægt på diskussionen af Munks ungdomsværker.

I diskussionen af Munks tidlige arbejder inddrager Svend Aage Nielsen en række kilder, som er blevet betroet ham i forbindelse med hans mangeårige virke som sognepræst på Lolland. Bogen indeholder en ganske interessant gennemgang af digtet *Fædrelandet i Fare*, som Munk skrev i sin gymnasietid. Dette digt kan bruges som en væsentlig brik i forsøget på at påvise kontinuitet og udvikling i Kaj Munks syn på "Gud, konge og fædreland".

Fra de tidlige præsteår diskuterer Svend Aage Nielsen Munks langfredagsprædiken fra 1924 samt *Af et overfladisk, gejstligt menneskes papirer*, skuespillet *Kærlighed* og en række

andre skuespil.

Fra det første år under besættelsen diskuteres den omstridte Ollerup-tale. Svend Aage Nielsen argumenterer for, at der er svagheder og uklarheder i talen – og ydermere synspunkter, som man efter forfatterens opfattelse bør tage afstand fra. På den anden side påpeger han også, at talen rummer en modig kritik af Hitler og af besættelsen. Ydermere omtales det nyligt opdagede udkast til talen, som findes i Kaj Munk Forskningscentrets samling, og som understøtter den opfattelse, at Olleruptalen var en stærkt kritisk tale vendt mod Hitlerstyret og besættelsesmagten.

Det afsluttende kapitel har fået overskriften «Frem mod helheden» (citat fra en vielsestale i 1925). Heri forsøges en sammenfatning, en beskrivelse af kontinuiteten – trods alt – i Kaj Munks modsætningsfyldte personlighed.

Svend Aage Nielsens bog tegner et fornyet billede af Kaj Munk. Den gør både op med Munks beundrere og med hans kritikere. Bogen er et prisværdigt forsøg på at give en mere nøgtern vurdering af Kaj Munks liv og virke end hidtil. Et gennemgående tema er Munks optagethed af kærligheden i dens mange former. Bogen betoner også Munks syn på martyriet som en mulighed og som et muligt kald til efterfølgelse af Kristus. Mht. Munks afstandtagen fra nazisternes jødeforfølgelser bør man især fremhæve bogens analyse af *Han sidder ved smeltediglen*, især de originale iagttagelser vedrørende stykkets slutscene (se artiklen herom i dette nummer af *Munkiana*, side 38-41).

Svend Aage Nielsens bog fortjener helt bestemt at blive læst og diskuteret. Den leverer et nyt bud på Kaj Munks liv og virke. Især bør man fremhæve

analyserne af den betydning, som Munks barndom og ungdom fik for hans senere virke. I bogen trækkes der klare linjer fra Munks barndom og ungdom til hans senere forfatterskab og øvrige virke. Ligeledes omtales Kaj Munks store kærlighed til Norden og den nordiske livsholdning. Dette tema er næppe tidligere blevet så grundigt behandlet.

Svend Aage Nielsen behandler flere af de store debat-temaer om Munk. Det bliver gjort på en rosværdig og transparent måde, således at læseren undervejs får god mulighed for at forholde sig til, om argumenterne fra kilderne faktisk kan bære de synspunkter, som forsvares i bogen.

jeg det i sin Orden, at dette Billede af ham, som de troende kalder for Sandheden og Livet, blev, symbolsk nu som Kronen på vor Førers Genrejsningsværk, fremdraget af en tysk Videnskabsmand — Videnskaben, der kræver alt, ubønhørligt alt, for Sandheden, og tysk — ja, for intet Folk er i Pagt med Livet som det sunde stærke strenge tyske Folk... (KMF 555-8)

I lys af Førerens svar kan Mensch ikke forære billedet til Føreren, som jo netop har fravalgt Sandheden, som den er udtrykt i billedet, til fordel for sit eget racepolitiske projekt med Tyskland:

... Men Ængstelighed er falden over mig. Er vi uværdige? Er Billedet her os for farligt? Ja, det er for farligt. Stadig gælder, det er bedre, en dør for Folket, end hele Folket dør. Som de racerene Mænd dengang skreg mod dette Menneske, må nu også vi — råb med, mine Herrer: På Korset med ham! (KMF 558)

Med disse ord som baggrund knuser han billedet mod gulvet. Munks regibemærkning lyder: "Knuser Potteskaarene mod Gulvet." Hvordan skal den handling opfattes? I sin tolkning foreslår Mogens Pahuus, at det, som Mensch har kaldt "vor Førers Genrejsningsværk" dermed bliver bekræftet. (2012, s.43) Dette forslag indebærer altså, at Mensch med sin handling gør knæfald for Hitler og tilslutter sig hans projekt. Men som det fremgår af Per Stig Møllers gennemgang af reaktionerne på stykket i 1938 (2000, s. 208-14) var det bestemt ikke den fremherskende

forståelse af scenen, da skuespillet først blev lanceret. Vi mener heller ikke, at denne tolkning er rimelig. Tværtimod finder vi, at Føreren og dermed hans Tysklands-projekt undsiges af professor Mensch i slutscenen. I den forbindelse vil vi fremhæve Svend Aage Nielsens analyse i hans nyligt udkomne bog, *Kaj Munk: "Jeg beder virkelig meget undskyldte..."* (2014), hvori der ikke mindst lægges vægt på den umiddelbart følgende replik fra Mensch: "Voldsomt lever nu i mit hjerte det, jeg knuste mod gulvets sten..." (KMF 560). Dermed kommer ordet "knuse" altså i brug igen. Det er værd at bemærke, at denne replik ikke findes i den allerførste variant af slutscenen (dateret Berlin, 23. januar 1938). Munk har altså tydeligvis følt et behov for at tilføje replikken inden udgivelsen af teksten som bog i april 1938. Svend Aage Nielsen skriver:

Sådan, som Kaj Munk formulerer det, virker det tydeligt som en symbolsk henvisning til ofringen af Kristus på korset, ja, som en gentagelse, der klinger helt tilbage til ordvalget om den lidende Herrens tjener i Esajas kapitel 53. "Han blev knust..." (2014, s. 273)

I GT-oversættelsen fra 1871 lyder vers 5 i Esajas kap. 53: "Men han er saaret for vore Overtrædelser og knust for vore Misgerninger; Straffen er lagt paa ham, at vi skulle have Fred, og vi have faaet Lægedom ved hans Saar." I den anden GT-oversættelse, som Munk har kendt til (fra 1931) hedder samme vers: "Men han blev saaret for vore Overtrædelser, knust for vor Brødes Skyld; os til Fred kom Straf over ham, vi fik Lægedom ved hans Saar." Altså samme ordvalg, at

blive en god Tysker og et sandt Menneske. (KMF 565)

Det ligger lige for at se dette som en indirekte henvisning til Bibelsens beretning om Sara og Abraham, som i deres alderdom får en søn, Isak. I 1. Mosebog kap. 21 vers 7 siger Sara efter Isaks fødsel: "Hvem skulde have sagt Abraham, at Sara ammer Børn! Sandelig, jeg har født ham en Søn i hans Alderdom!" (GT 1931, se også 1. Mosebog kap. 18 vers 1 til 15). Dermed bliver Mensch's ord til Sara Levi en genklang af Saras ord til Abraham.

Mensch siger endvidere til Sara, at den søn, hun skal føde ham, skal blive "en god Tysker og et sandt Menneske". Disse to adjektiver – "god" og "sand" rummer for os at se en klar undsigelse af Hitlers racepolitik. Sara Levi er jo jøde, og dermed vil den søn, hun skal føde, også blive jøde. At denne søn skal blive en "god Tysker" står dermed i skærende kontrast til Nazisternes nedværdigelse af det jødiske folk som eksponent for ondskaben. At han skal blive et "sandt Menneske" rummer ligeledes en klar undsigelse af Førerens definition af sandheden, idet Førerens sandhed er ét med det tyske folk, mens denne søns sandhed må være af en anden beskaffenhed. En mulig tolkning kan være, at Mensch mener, at sønnen skal være i sand overensstemmelse med ham, som professoren har benævnt som "Sandheden og Livet".

Svend Aage Nielsens kommentar til slutreplikken lyder:

Dette er en overordentlig stærk slutning, for dermed er det sagt: Et barn, født af en jødisk mor, bliver en ny jøde! Dermed har han

i skuespillet trodset Føreren lige op i hans magtfulde nærværelse. Han har udtalt dette som sit sidste ord, som han vil stå inde for med sit liv: En jøde skal føde en jøde, som skal blive "*en god tysker*" og "*et sandt menneske*". Læg mærke til, at Kaj Munk hermed forkynder lighedstegn mellem at være jøde = en god tysker = et sandt menneske! Opgøret med "ariervævlet", som Kaj Munk selv kaldte det, som nazisterne fremturede med, kan ikke udtrykkes stærkere. Det står tillige som en stærk protest mod Nazi-Tysklands vedtagelse af forbud mod tyskeres ægteskab med jøder i 1935. (2014, s. 272-3)

Det er oplagt, at Svend Aage Nielsen har ret i, at slutreplikken således forstået er en meget markant undsigelse af Nazi-Tysklands (og dermed Førerens) racepolitik. Samtidig indeholder replikken et håb om et fremtidigt anderledes Tyskland, der vil vedkende sig respekten for alle menneskers værd.

Litteratur

Kaj Munk: "Han sidder ved Smeltediglen" (April 1938), i: *Kaj Munks værker med indledninger og kommentarer, KMF's Studieudgave*, Kaj Munk Forskningscentret (KMF), Aalborg Universitet, januar 2015.

Kaj Munk: *Han sidder ved Smeltediglen (de 3 sidste sider)*. Dateret Berlin, 23/1 1938. Fra KMF-nr. 26.07.01.

Per Stig Møller: *Munk*, Gyldendal 2000.

Svend Aage Nielsen: *Kaj Munk: "Jeg beder virkelig meget undskyldte..."*, Aalborg Universitetsforlag 2014.

Mogens Pahuus: "Menneskesynet og de centrale livsidealer i Kaj Munks dramatik", *Munkiana* 50 (2012), s. 27-44.